

Небезпечна фантастика.

Гіршої, може, помилки не буває і в практичному житті, і в теоретичних міркуваннях, як спуститися зовсім, безоглядно, на так званий загальний погляд („общій взгляд“), взявши його за провідне стерно в „житейському морі“, серед його бурхливих пригод, непевних хвиль та зрадливої глибини. На перший погляд здається, що мати таке стерно—річ принадна і конче потрібна, але ось де лихо: виробивши собі тим чи иншим способом якийсь загальний погляд, людина часто береться прикладати його всюди, де можна і де неможна, без критики, не перевірюючи його на бруську життя, не беручи на увагу індивідуальних ознак і спеціальних обставин кожного поодинокого факта. Одно слово—людина з свого „загального погляду“ робить якийсь абсолют, ніби то однаково придатний у всіх випадках, і цілком покладається на його. Але як з абсолютами у нашій тісненькій крузі взагалі не дуже то щастить і кожний загальний погляд справедливий буває тільки в межах даних обставин, то й виходять иноді дуже прикрі історії. Буде чоловік совістно, дбає, щоб будовання як найкращим здавалось, громадить Осу на Целіон доказів, а на ділі вся будівля скидається на хатку з карт: дмухнеш на неї—і вона вже й розвалилася враз. І все через те, що замість добірного матеріалу з фактів узято на будівлю самий „загальний погляд“, який не видержує, скоро підійдеш до його з тим, щоб випробувати на конкретних з'явищах. І хоч як иноді досадно буває руйнувати, а треба це робити: одним фантомом менше буде—і то вже добре.

Недавно такий фантом проявився був

у „Раді“. Я маю на увазі статю д. Щоголева. „Еволюція великоруської свідомости“ і „великорусская національна партія“ („Рада“ ч. 242),—статю дуже цікаву насамперед, як зразок тієї помилки, на яку я тільки що показав. Але не тільки цим вона цікава, а й усим змістом своїм і дуже шкода, що вона, здається, не звернула на себе уваги серед нашого громадянства. Питання, яке зачепив автор—питання великої ваги, а для нас, що на національних проблемах, можна сказати, вирости й вигодувались, то й надто. Дарма, що д. Щоголів говорить ніби про чужу нам справу,—він поставив питання так, що воно набуває загального інтересу, хоча б з того погляду, як не треба ставити таких питань, коли не хочеш гратися з поважним виглядом, будуючи химерні хатки з карт.

Д. Щоголів хоче кинути світло на ту еволюцію, що ніби почалась у великоросів останніми часами й виразно тепер позначилася,—еволюцію широко-великоруських національних домагань. Д. Щоголів у національних домаганнях бачить абсолют, що однаково охоплює життя всіх народів, і через те, завваживши нову, як йому здається, націоналістичну течію серед великоросів, вітає її, як щось бажане, прогресивне і через те потрібне. Серед подій останніх часів,—так можна формулювати думку д. Щоголева,—коли всі національності російської держави виступили були з голосними домаганнями національних прав та з ясно окресленими національними постулатами, в перших двох Думах і по-за ними—„справжній руський народ (великоруси), як нація, залишилися без національної програми“. Та от розійшлась чутка, що організується великоруська національна партія з гр. Вітте й д. Сувориним на

чолі і д. Щоголів умиляється духом, радіє: „*еволуція великоруського народу йде тим шляхом, котрим йшли й інші нації*“ і незабаром на досі порожньому місці ми бачитимемо нову партію—великоруську національну“... „*Тільки зорганізувавшись у таку партію,—кінчає д. Щоголів,—народ руський не буде висіти між небом і землею, а навчившись конституційним засобам боротьби, вміпається в ту велику боротьбу, котра йде поміж націями на ґрунті культури і національної свідомости. З народа-хазяїна (по офіційній термінології) стане, як що тільки спроможеться, primus inter pares—та й годі“.* Чудова перспектива! І я ладен був би разом з д. Щоголевым радіти за великоруський народ, як би... як би радість ту не виявлено трохи завчасу й не на підставі того „загального погляду“, що мов дим розлітається, скоро підійдеш до його з фактами в руках.

Д. Щоголів взагалі на національне питання дивиться досить просто й еволюцію його уявляє собі в формі мало не якогось випадку. Досі, мовляв, великоруси з національного погляду були якоюсь *tabula rasa* стояли „на порожньому місці“, або висіли „між небом і землею“. Але от появляється національна великоруська партія і з цього часу національна еволюція великоросів має піти нормальним ходом, авторові, видимо, симпатичним, бо в результаті його він бачить вже рівність націй та інші незгірші події. Та чи так воно справді? Чи такі то вже великороси були невинні що до національних домагань? Чи виступи національної великоруської партії таке то вже нормальне і бажане з'явище і чи може воно сприяти рівності народів?—такі питання, на які мусів би дати відповідь д. Щоголів, але

даремно було б у його й питати її.

На ці питання, що наш автор обережененько обминає, треба дати рішуче негативну відповідь. Автор—український націоналіст (беру цей термін без того специфічного відтінку, який йому надано усякими „патріотами свого отечества“); знаючи, що в обставинах українського життя з націоналізма з'явище прогресивне, визвольне, він переносить таку кваліфікацію й на великоруський націоналізм, оперуючи з думкою про прогресивність націоналізма, як із абсолютом, що скрізь і завжди однаково себе виявляє. А тим часом націоналізм до націоналізма не приходиться і прогресивний за одних обставин він може виродитися в огидливу реакцію за інших. Це звичайно буває тоді, коли даний національний рух сходиться з стежки боротьби за власні національні домагання й обертається в спосіб гнітити інші національності, має на меті панування над ними й хазяїнування в чужій, мовляв, хаті.

Нормальний національний рух має на меті задовольняти власні національні домагання. Раз такі домагання бувають, то само собою видно, що якась стороння сила утискає даний народ, не дає вільно розвиватись яким-небудь сторонам народнього життя, ставить їм ті чи інші перешкоди. Бо, видима річ, не можна домагатися того, що у тебе єсть, чого ніхто не видає, на що ніхто не зазіхає навіть. Що голодна людина шукає собі їжі—це зовсім натурально, але так само натурально й те, що неголодна про їжу не дбає. Значить, національний рух тільки тоді повстає нормально, коли єсть якісь незадоволені національні потреби, коли їм ставляться перешкоди, і скоро перешкоди падають, то разом з тим

потреби можуть бути задоволені і домагання на задоволення їх опадають. Візьмо приклад, особливо нам близький і зрозумілий. Українство, як національний рух, складається з постулатів на задоволення таких національних потреб наших, як національна школа та всі інші потрібні українському народові установи, національне законодавство, тоб то автономія, і т. и. До недавнього часу в суму згаданих постулатів конче і немичуче входило і домагання української преси,—чому—зрозуміти легко: її ми не мали, потреба в їй була не задоволена і через те голосно про себе нагадувала. Тепер українська преса стоїть перед нами живим фактом, і от що б ми сказали, як би знайшлась людина, яка уперто стояла б на своєму—давайте нам українські часописи? Що вона силоміць вдирається в одчинені двері, це може навіть було б занадто мало сказати для характеристики такої людини і, певна річ, така ледве чи й знайдеться. Можна домагатись більшої волі для української преси, але раз нема для неї спеціальних обмежень, то це домагання тратить вже свою національну окраску і стає загальним політично-громадським домаганням. Тепер можна говорити про потребу волі слова взагалі, але ні в якому разі не виставляти це за якусь специфічну національну прикмету українського руху. Так само осягнувши, скажемо, української школи, ми одкинемо цей постулат із своєї програми і т. и. Одно слово—без національних утисків не може бути й національного руху. Утиски—це та олива, якою гнобителі підживляють огонь національних рухів.

Сергій Єфремов.

(Кінець буде).

Небезпечна фантастика.

(Кінець *).

Розглядаючи природу національного руху, ми того разу мусіли зазначити, що нормально він повстає там, де якась національність зазнає національних утисків; отже де їх нема—там і національний рух, як одрубне з'явище, неможливий, там національні постулати обертаються в загально-політичні. Через те ось великоруські партії й не виставляють здебільшого окремих національних домагань, бо їм на цьому полі нічого робити, бо великоруська нація не терпить національних утисків. Та от приходять д. Щоголів і каже, що, напр., конституційно-демократична партія велику частину великоруського громадянства не задовольняє національною стороною своєї програми, хоч воно залюбки пристає на інші, і з цього автор виводить потребу організації великоруської національної партії. Що програма кадетів не задовольняє багатьох великоросів—це певне, але щоб залежало це від нехотання національної справи в к.-детській програмі—таке оригінальне пояснення ми від д. Щоголева вперше чуємо. Він бачить порятунок у новій великоруській партії, яка дасть ніби-то незадоволеним „щось інше“, чого по теперішніх великоруських партіях нема. Що ж саме?

Незабаром по тому, як надруковано в „Раді“ статтю д. Щоголева, газети подали й програму нової партії, на чолі якої стоять—колишній ліберал з Гайдебурової „Недѣли“ д. Меншиков та другий колишній ліберал з Коршевих „С.-Петербурзьких Вѣдомостей“ д. Суворин. І тепер нічого вже виспівувати до „великоруської партії“: „скинь мантилю, ангель мильй, и явись, какъ майскій день“, бо мантилю вона вже скинула і з-під неї виявились такі „прелести“: приватна власність—„священна и неприкос-

новенна“, землі не дають навіть мало-земельним, хоча б і за гроші, 8-годинного дня робітникам—ні за що, так само рівноправності євреям та автономії Польщі; зате єсть „руссифікація окраинь“... Як бачимо, нічого нового під мантилею не було. І мені здається, що наївні іділки на зразок д. Щоголева щиро будуть здивовані й розчаровані од такої „національної“ програми, хоч і наперед можна було вгадати, що іншого нічого під мантилею у д.д. Меншикова з Суворином і не могло бути. Ніяких національних утисків великороси не зазнають і треба було б за великих дурнів мати великоруських націоналістів, угадуючи під їхньою мантилею бажання стукатись лобом в одчинені двері. Меншиков з Суворином не дурні,—о, ні,—і через те „національна“ великоруська програма й не виставляє жадного позитивного національного постулата, як що за такий не визнати одверте „ні жида, ні ляха“, а самі за себе забаганки людей, що чужим коштом хотять ласо їсти, добре спати й хороше ходити. Що вони понадають старо-московська охабні й бороди лопатами позапускають—про це ж очевидно й говорити серйозно не варто: „не въ шитьѣ тамъ была сила и умыселъ тутъ былъ другой“. Знов кажу: великоруській партії, як партії національній, нічого робити, хіба візьметься инородців душити, але це чудово робити вміють і теперішні „союзы русскаго народа“, партії „двухглавого орла“ й такі інші, які, як що повнати віри д. Щоголеву, великоросів ніби-то не задовольняють.

Національні партії серед народа, що не зазнає національних утисків і має повну змогу розвивати національну культуру—non sens, або покажчик того, що „умыселъ тутъ былъ другой“. Такі партії можуть бути тільки шовіністичними партіями, вони можуть виставляти на своєму прапорі тільки людожерні принципи і під національним прапором кувати кайдани і власному народові, маючи на ува-

зі свої вузькі класові інтереси. Ні пиматка землі селянам, „ні трохи полегкості робітникам“—така, як бачимо, справжня програма великоруських націоналістів. За обставин великоруського національного життя національна партія з великоросів буде реакційною, або її зовсім не буде—це можна вважати за аксіому і тільки фантасти, наївні іділки, політичні Манилови можуть у такій партії бачити нормальне і—що найдивніше—бажане з'явище. Програма великоруської партії служить живим доказом того, яка велика помилка творити абсолюти в соціальному житті й керуватися „загальним поглядом“, не зважаючи на практичні обставини.

В основі цієї помилки що-до данного випадку лежить друга або—я сказав би—один соціологічний забобон, який можна означити як ідентифікування національного і народного, нації і народа,—категорій, що не тільки не ідентичні, а просто таки здебільшого супротивні своїми інтересами. Я не маю тут змоги широко розглянути цього питання і через те я нагадаю тільки старий афоризм: „національне багатство—злидні („нищета“) для народа. Інтереси народа—це інтереси трудящих його класів; інтереси національні—інтереси вищої півки нації, „командуючих“ класів і кожне знає яка дизгармонія між цими інтересами чується скрізь по світі. Національне багатство народові доводиться плачувати власним голодом, убожеством, злиднями; національну славу, могутність і т. и. гарні речі, якими так принадно вимахують шовіністи всіх країв і народів—народ, трудящі класи, одбуває власним бездоллям, власною спиною та лихом—бідною. Національними інтересами оправдували англійські капіталісти ганебну бійку з буреською республікою, національною повинністю уважали європейці огидний розгром Китаю, навіть корейську авантюру Безобразових, Алексєєвих і К., що призвела до війни з Японією, так само присмачувано фразами високими „о

любви къ отечеству и народной гордости“. А в результаті—мужицька спина, народня вишня, трудящі руки одбували і платили за ці де-кому може несвідомо принадні „національні“ цяцьки і фрази. Один, теж старий, історичний афоризм каже, що щасливі ті народи, які не мають національної історії, і справді—дуже часто національна слава обертається в ганьбу для народа і чорною плямою лягає на голови неповинних працьовників.

Нація і народ, як бачимо, не одво; інтереси нації й народа не одним жолобом течуть,—принаймні здебільшого не одним і ні в якому разі не одним у тих народів, що не зазнають національного гніту, не знають замахів на своє національне „я“. Національний рух тут—питання не про те, як би визволитись з-під чужого гніта, а про те, як вигідніше самому вжитися на шиї у свого ближнього, якого нещасна доля історична зробила об'єктом асиміляційних заходів та експериментів, і розхазяїнуватися в його хаті. Цевна річ, що трудящим класам такі заходи чужі й непотрібні, і через те національними (в даннім разі агресивними) змаганнями захоплюються тут тільки добре вгодовані, вищі класи, що національною мантилею прикривають власні класові інтереси на згубу і шкоду трудящим класам власного народа. Національні інтереси з народними можуть злитись до якоїсь міри тільки тоді, коли народ терпить утиски не тільки як трудящий люд, але і як нація, коли зазнає національного гніту,—коли народ не буває з національного погляду хазяїном у своїй хаті. Іноді вони можуть злитися зовсім, до того, що національна справа стає справою народною, але це тільки тоді й можливо, як серед данного народа зовсім нема тих вищих „командуючих“ класів, що виключно на себе переймають національні інтереси й на власну руч і для власної користі провадять національну політику. Класичним зразком такого народу, може

чи не єдиним у Європі, я вважаю український народ, який і досі не має своїх вищих класів, що не сплямували й не зогидили йому національної справи своїми класовими інтересами. У нас через це національна справа поки що ідентична з справою народною і національні домагання—разом і народні домагання. Ось чому український національний рух—визвольний рух, прогресивний і бажаний з погляду інтересів трудящих людей. Тут свідомі національно люде борються за існування всього народу, за насущні умови для розвитку не окремого класа, а цілого народу українського, тоді як, скажемо, у великоросів націоналізм—тільки спосіб гнітити когось слабшого і під патріотичним прапором провозити контрабанду класового егоїзму.

Українське громадянство виросло за виключних обставин, через те, воно й виключних поглядів держиться що до національного питання. Звички у себе національний рух бачити поступовим, демократичним, ідентичним з народними інтересами, воно має тенденцію такі риси переносити взагалі на національний рух. Цим тільки я й можу пояснити собі статтю д. Щоголева, що не збудила ні в ко-
в такій і не, що редакція не перекриє націоналістичного виконання нації
му непевності, Національне питання зро-
кудани
билось у нас якимсь фетишем, „самодов-
ити не ви-
лблющим“ абсолютом, незалежним од
Тимчасі і
життєвих обставин. А тим часом тут
в саме-
таїться й велика небезпека для доброго
розвитку нашої національно-народної
справи, бо не дурно ж сказано: „не сотвори себѣ кумира“. Не треба забувати, що національна справа у нас прогресивна і народня тільки доти, доки має на оці самі інтереси народа, трудящих людей, але вона зараз же зробиться антинародною, скоро з того ґрунту зійде. Погляди абсолютного націоналізму, фантастичні своєю основою, можуть тут дуже й дуже негарно прислужитися.

Сергій Єфремов.